

Нечуй-Левицький Іван

Н59 Хмари : повість / Іван Нечуй-Левицький. — Київ : ВГ «Ще одну сторінку», 2024. — 448 с.

ISBN 978-617-522-162-4

Середина XIX століття. У Києві набувають популярності просвітні твори, утверджуються ідеї народництва. Молоде студентство надягає українську свитку як знак своєї національності, як символ гордості за свою культуру, як протест проти деспотизму до українського народу. Починають лунати заклики до навчання простого люду: створення народних шкіл, видання книжок рідною мовою...

У центрі повісті — декілька поколінь київської інтелігенції. Одні — віддані прихильники тодішнього ладу, інші — готові плекати й поширювати науку, рідну культуру.

Чи подолають ці ідеї опір царського самодержавства? Чи не затягнуть цих щирих поривань чорні хмари імперської системи, що вже нависли над тонкими променями українського пробудження?

УДК 821.161.2

Орфографію і пунктуацію почасти подано відповідно до норм сучасної української літературної мови. Загальну стилістику автора збережено.

Усі права збережено. Жодна частина цієї книжки не може бути відтворена або передана в будь-якій формі або будь-якими засобами, електронними чи механічними, включно з фотокопією, записом чи будь-якою системою зберігання та пошуку інформації, без письмового дозволу власників авторських прав.

ISBN 978-617-522-162-4

© Жєня Полосіна, обкладинка, 2024

© «Ще одну сторінку», макет, 2024

Одного літнього гарячого дня, в місяці липці 184... року, з города Тули вийшла купка хлопців, убраних по-дорожньому. На молодих паничах були сіртуки з темної парусини з чорними роговими гудзиками, суконні широкі й круглі картузи. Кожний мав за плечима торбу з одежою, книжками й харчами; кожний держав у руці по палиці. Паничі були рослі, дужі, широкоплечі й русяві. Їх рум'яні, повні щоки були здорові якось по-сільськи; жилавими руками, кремезними плечима й шиями вони були схожі на великоруських робітників або крамарів-коробейників. Між ними один був висчий од усіх цілою головою: то був їх поводитарь, Степан Воздвиженський. То були тульські семінаристи. Вони йшли до Києва. Деякі були послані на скарбові гроші в Київську духовну академію, деякі були прості семінаристи, що скінчивши курс, йшли до Києва на прощу.

Широкий і вільний був їм шлях в Україну. Літня спека застлала його на долоню курявою. Сонце пекло з гарячого неба. Курява посіла на семінаристів, обліпила їм лица так, що вони не пізнавали один другого. Піт котився з їх

* Тут і далі текст подано без цензури задля збереження історичного контексту.

потоками і, помочивши чорну куряву, пописав їх лица довгими смужками.

Кандидатам до академії були видані скарбові гроші на поштові коні до самого Києва. Одначе вони не поїхали за ті гроші, а пішли пішки.

З чорного чернігівського бору вони вийшли на низький берег Дніпра. Перед ними за Дніпром з'явилася чарівнича, невимовно чудова панорама Кисва. На високих горах скрізь стояли церкви, дзвінниці, неначе свічі палали проти ясного сонця золотими верхами. Саме проти їх стояла Лавра, обведена білими високими мурованими стінами та будинками, блискуча золотими верхами й хрестами, наче букет золотих квіток. Коло Лаври ховалися у долинах між горами Печери зі своїми церквами, між хмарами садків та винограду. А там далі, на північ, на високому шпилі стояла церква св. Андрея, вирізуючись усіма деталями на синьому небі: коло неї Михайловське, Софія, Десятинна... Поділ, вганяючись рогом у Дніпро, неначе плавав на синій, тихій, прозорій воді з своїми церквами. Всі гори були ніби зумисне завітчані зеленим деревом і букетами золотоверхих церков. Їх завітчала давня невмираюча українська історія, неначе рукою якогось великого артиста...

Стоять київські гори непорушимо, заглядають в синій Дніпро, як і споконвіку, несуть на собі пам'ятку про минувшість для того, хто схоче її розуміти, і ждуть не дїждуться, поки знов вернеться до їх слава старого великого Києва, поки знов завітчають їх потомки давніх батьків свіжими квітками історії...

Тульські семінаристи стріли велику силу прочан, що йшли з далекого краю до Києва. Всі богомольці, побачивши Київ, попадали навколішки, хрестились, молились і били поклони. Семінаристи пішли прямо на гору до Лаври.

По розкішних алеях Братського монастиря, густо обсаджених усяким деревом, гуляли студенти з усіх кінців

широкого російського царства. Тут можна було побачити типи півночі, з жовтим волоссям на голові, з фінськими лицами; можна було побачити широкі шиї й сірі очі великорусів; чорняві і рум'яні лица українців, навіть орлині очі й носи грузинів, греків, сербів і болгар, що приїжджають учиться до Києва. Після екзаменів усі студенти були веселі, всі весело розмовляли, знайомились, жартували. Довгі і густі алеї монастиря аж гули од голосної розмови.

Швидко студентів розділили по числах*. В кожному числі жило по п'ять, по шість студентів. Там були їх книжки, там вони навіть пили чай. Окремих дортуарів тоді ще не було. Ділячи студентів по числах, їх знов мішали між собою, розділяючи навіть земляків окремо.

Степан Воздвиженський попав в 10-е число. Разом із ним жили в тому числі п'ять студентів з усяких сторін світа: українець, болгар, серб, грек і архангелець, родом аж із Лапландії. Гірше не можна було вибрати людей, неоднакових язиком, звичаями! І всі вони мусили жити вкупі, годитись, миритись, жити так, щоб не зачепити один одного і не перебаранчати один другому.

Картина в числі була дуже чудна. Болгар сидів на ліжку, підобгавши по-турецьки під себе ноги і писав, поклавши на колінах тверду книжку. Серб ходив по хаті, без перестану човгаючи турецькими патинками, вишитими сріблом. На їх обох були турецькі фези з червоного оксамиту, з золотими китицями. Лапландець сидів у куточку за шафою, все вчився, все мовчав і довго не говорив ні до кого й слова. Його куце жовте лице було темне й сумне, як північне небо. Од його ніхто не чув ні веселої розмови, ні сміху, ні пісні; його ніхто й не зачіпав. Грек ніколи не сидів у хаті, нічого не робив, тільки приходив додому на ніч і швидко з своїми земляками завів крамницю з тю-

* Те саме, що номер кімнати.

тюном. Воздвиженський, великий, як верства, міряв хату широченними ступенями, розпустивши крилами поли свого замазаного халата. Українець, гладенько причесаний, чисто убраний, сидів коло свого столика й писав.

Зібрані з усяких націй, студенти ніяк не могли погодитися між собою. Коли болгарові було холодно, тоді Воздвиженському було гаряче. Лапландець любив холод, а українець — тепло. Часто Воздвиженський одчиняв вікна і холодив хату, а полуденні слов'яни кричали і втікали з хати, боячись остуди. Часто лапландець одчиняв вікно вночі, і всі вставали вранці слабими.

В числі всі любили чистоту, а Воздвиженський і лапландець, здається, і не розуміли, що то таке чистота. У Воздвиженського кожна річ лежала не на своєму місці. Він кидав книжку, куди траплялось, висовував з-під ліжка якусь скриню і не підсовував її, а кидав серед хати. На його неприбраному ліжку так і лежало все гніздом. На столі в його валялося все: книжки і папір разом із хлібом, сіллю, сахаром, гребінцем і ковбасою.

Воздвиженського натура була груба, дика й дуже деспотична. Він говорив на кожного «ти», хоч би стрівся з ким уперше на віку. Часом увечері всі сиділи тихо, читали або писали, а Воздвиженський починав гуляти по хаті, стукотів, як медвідь, ногами. Всі його і просили і лаяли, і нічого не помагало. Він собі ходив, неначе був сам один в хаті. Слов'яне, мабуть, привиклі до турецького ярма, швидко перестали його лаяти. Тільки українець гризся з ним кожного вечора, лаявся й трохи не бився.

Швидко всі побачили, що Воздвиженський і лапландець не дуже любили поважати право власності. Як у їх не було тютюну, вони сміливо простягали руки й брали у других; зате ж і другим давали свій тютюн.

Студенти того часу дуже пили, далеко гірше, ніж тепер. Теперечки звуть той час героїчним періодом пияцтва.

Пили всі, одначе Воздвиженський пив більш од усіх: він випивав стакан горілки, не переводячи духу. Чи траплялись чії іменини, всі студенти збирались в найбільше число і випивали часом не одно відро горілки, заїдаючи хлібом з сіллю та ковбасами. Ті, що скінчили курса і виїжджали на місце, ставили могоричі в вертепі. Вертепом звали одно число в старому корпусі, де жили, скінчивши курс. Ті могоричі були такі, що часом усі: і молоді, і старі студенти, і пострижені в ченці — все те лягало покотом на помості і спало там до другого дня. Новішими часами стали пити менше, і в числах часто були танці під грання своїх музик. Разом із танцями на тих вечорах завелася пісня, і пісня народна, як українська, так і руська. Народні співи завсіди були любимі між студентам, і не раз і не два інспектор чернець розганяв студентів серед глухої ночі, бо вони тривожили його стан мирськими піснями. І за часів Воздвиженського студенти любили розважати себе піснями. Зачинали співати руських пісень, а потім українці співали своїх. Чудовою здалася українська пісня всім студентам з далеких країв, що зроду її не чули! Всі її слухали, як ті, що були родом із синього Дунаю, так і з далекої півночі.

Воздвиженський приїхав до Києва дуже богобоязливим. Він часто вставав серед ночі, молився Богу й не давав спати своїми молитвами. Раз його товариші прокинулись уночі і побачили, ніби щось біле й велике, стояло коло шафи і шепотіло. То був Воздвиженський. Він устав удосвіта і почав молитись Богу, б'ючи поклони так пильно, що побудив других студентів.

- Хто то? — спитав його один товариш.
- А тобі навіщо? — обізвався Воздвиженський сердито.
- Що ти робиш?
- Та Богу молюсь!
- Чом ти не даєш нам спати! — крикнули всі разом.

— Дурні ви! Хіба не можна Богу помолитися?

— То молись нишком та не стукай так лобом! — крикнув сердито українець.

Всі прокинулись і почали лаяти Воздвиженського. Одначе він часто вставав уночі, молився Богу й ходив на утренню нишком од других. Українці та інші слов'яни їли в піст скоромне. Одні великоруси неначе вік прожили в скитах! Вони всі страшно держали пости: грека звали нехристом, українців — ляхами, а слов'ян — проклятими турками.

Той українець, котрому довелося жити в однім числі з Воздвиженським, звався Василь Петрович Дашкович. Він був родом з Черкащини, давньої, козацької сторони. Чудовий, пишний край! Чудові, здорові там люде. Ідеш селами й не надивишся на людей рослих, гарних, привітних. Чи їдуть чоловіки возами, вони сидять гордо, мов ті гетьмани. Чи їдуть хлопці селом, усі гарні, сміливі, високі, як козаки-запорожці. І дівчата там гарні, чорняві й росли як тополі України, і пісня пишна, і люде добрі й горді. Чудовий край! Хто жив у тобі, хто дихав твоїм повітрям, хто бачив твое сине небо й чув про твою козацьку славу, той тебе повік не забуде...

Дашкович був чистий черкасець. Високий, рівний, з дужими плечима, з козацькими грудьми, з розкішним темним волоссям на голові. Він мав лице повне з високим і широким одслоняним лобом. Брови лежали низько й рівно над карими ясними і спокійними очима. Чималі рум'яні губи були складені тісно й міцно, і навіть трохи сердито. Увесь його погляд, виявляючи розум і зібрану саму в себе мисль, був твердий, спокійний.

Рідко траплялось бачити таке лице, де зразу можна було б прочитати мисль, і розум, і силу. Та не було тоді ні кругом його, ні в самому матеріалі для правдивої здорової мислі.

Рух його, хода, все було поважне, нешвидке і разом кожна поза була картинна. Він ступав, ніби думаючи, як треба ступити, все ходив задумавшись. А як було сяде, чи стане, згорнувши руки і спокійно дивлячись, його постава була така картинна, хоч малюй на полотні.

Любима наука була філософія. Він сам вивчився німецькій, і на його столі купою лежали німецькі філософські книжки; тоді як його товариш Воздвиженський день і ніч сидів над грецькою мовою і, по старій традиції, вчив теологію. Тоді ще студенти були вірні духові Духовної академії.

Воздвиженський, при великому зрості, був неповертаєло... Його кругла голова з широким великоруським круглим париком, білим, як коноплі, його широкий лоб і при йому куций ніс і тупо одрізаний підбородок, все те було дуже не в пропорції з товстим і великим тілом. Коротке лице з коротким носом і тупою бородою, при великому зрості, здавалось нескінченим, одрубаним із низу було трохи чудне на перший погляд. До його треба було довгенько привикати. Він говорив густим басом.

Так як харч в академії була дуже погана, то Дашкович, й інші слов'яне їли в пости скоромне — ковбаси, сало, масло; варили тихенько в чайниках яйця і закидали шкаралющі на грубу, а часом і за вікна. Од того монастирський двір у піст був засіяний білими шкаралющами, неначе снігом. Воздвиженський дуже за це гнівався, і грозив розказати ректорові. Всі почали його стерегтись і в піст виходили їсти скоромне у другі числа.

І пішло потім студентське життя рівно, тихо й однаково. Всі мусили засісти за науку. Всі мусили, хоч і через силу, привикати один до другого. Дашкович, грек Калімері, Петрович й інші слов'яне були висші розвиттям, цивілізованіші: вони впливали на грубу й дику натуру Воздвиженського. Він сам не счувся, як перестав уставати